що неможимъ да направимъ). Юсовитѣ въ него сѫ заварделш на мѣстото си; нотированния юсъ нѣма предъ себѣ си і, нъ надъ него има вредъ по една точка, която стои вмѣсто иота. Вмѣсто голѣмъ ерь, вредъ е употрѣбенъ малкия ерь. Съкращение има, но не много.

Ц. Гинчевъ.

АЛТЪНЪ-ПАНИГА.

Като отпвате на г. София, по Плѣвенското шоссе, подъ селото Горний Лукувигъ, ще миниte по единъ високъ едно-своденъ каменъ мость, подъ който тече една голѣма бистра вода, която ви са види, че ще може да върти петь — шесть воденични камьни. Тъзи вода се зъве *Панига,* а помацитѣ отъ околнитѣ села ѭ величаѭтъ съ хубавото име *Алтънъ-Панига.*

Отъ двѣтѣ страни, край брѣговетѣ на тая бистра вода, сѫ наредени много хубави села. Който незнай, каква е тая вода, като ѭ види първий пѫть, навѣрно ще си помисли, че това е нѣкоя рѣка, която истича отъ планината, нъ не ще може лесно да си обясни, защо тъзи рѣка тече всѣкога бистра, еднаква и зимно врѣме незамръзва.

Отъ селото Луковитъ тя слѣзва надолу; криви на лѫкатушки; оставя отъ двѣтѣ си страни плодовити росни ливади, радовити тлъсти лѫки; оросява три-четери села; върти много долапкини воденици по двата си брѣга; дига тѣжки копани на тепавици и, като зиминува тихо и лакатушно, влѣзва въ едно каменно устие, презъ което най-послѣ са слива, пакъ такава бистра, въ мѫтния бързотекѫщъ и вѣчно ручащъ Искъръ.

Въ с. Луковитъ ([1]), като рѣка, тя е най-величественна. Селото е направено на двата, ѝ брѣга, на источния и западния, и двѣтѣ му половини са съединявѫтъ съ единъ дървенъ мостъ, който е направенъ на Панигата, въ средъ селото. На двата брѣга на рѣката, въ селото, има хубави воденици и бѣлокаменни бѣлѣнки, на които Помачкитѣ, преди войната, перѣхѫ тънкитѣ си бѣли ризи и бѣлѣхѫ бюрюнджучани платна, като пѣяхѫ стари български пѣсни. Тѣзи бѣлѣнки сѫ въспѣти въ една помашка пѣсень, съ своитѣ хубави помашки моми. Пѣсеньта и до сега са зъве *Луковишка* и са пѣе на крѣхнато хоро, като Искийската.

---

(1) Луковитъ е сега околия на Плѣвненский окрѫгъ. Въ турско врѣме то бѣше заселено повечето съ Помаци, които, като са завърнахѫ подиръ р. т. война, продадохѫ си хубавитѣ кѫщи, земи, гори и воденици и се преселихѫ въ турско, негдѣ кѫдѣ Гюмюрджина, дѣто, съ Ловчанскитѣ Помаци, направили много помашки села и градъ новъ Ловечь. Нататъкъ са преселвѫтъ и Помацитѣ отъ Раховско.

Ето, за любопитство, една редакция отъ луковишката пѣсень:

Медо Бога моли, нàне: (1)
Дано даде Господь,
Дано даде Господь, нàне,
Суша да удàри,
Суша да удàри, нàне,
Рѣки да пресъхнжтъ,
Рѣки да пресъхнжтъ, нàне
Рѣки бàришници
Рѣки бàришници, нàне
И-тосъ Алтънъ-Панакъ.
И тосъ Алтънь-Панакъ,
Презъ Панакъ да минж,
Презъ Панакъ да минж, нане,
У село Луковитъ.
Луковишко чедо, нàне,
Нийди в' свѣта нѣма
Като Помакини, нàне,
Бѣли като патки.
Бѣли платна бѣлжтъ, нàне,
Платна *кинарлии*.
Раки сапунь трижтъ, нàне,
Бѣли крака мижтъ,
Бѣли крака мижтъ, нàне,
Крака до колѣни,
Крака до колѣни, нàне,
Ржцѣ до лахтѣтѣ.
Луди подлудѣли, нàне,
Щури пощурѣли....
Мома да ми земнешь, нàне,
Отъ село Луковитъ,
Че хубаво носжтъ, нàне,
И гиздаво ходжтъ....
. . . .

Помацитѣ, ако и да исповѣдватъ Мохамеданската вѣра, заварди-ли сж си Българския язикъ най-чистъ, народнитѣ пѣсни, свирни, игри и много други домашни чисто български обичаи и предания, за които може да поговоримъ пакъ, когато му доди врѣмето и мѣстото.

Като излѣзите отъ Луковитъ на 2—3 километра, отъ селото, нататѣкъ, ще преминете прѣзъ Панига по единъ каменъ мостъ и ще вървите нагорѣ край нея, която ще ви са показва на много мѣста съ своитѣ западни лакатушки, като сребърна змия и ще чувате нейното еднообразно хучение по валчаститѣ камъни и козловати язове.

Отъ двѣтѣ страни на бистрата ѝ вода, предъ васъ ще са показватъ хубави росни лжки, овощни градини, бостани, оризени ниви, клонати широко-листи черници и богати помашки села, наредени и отъ двѣтѣ ѝ страни. Между тѣзи села, на пжтя, е и селото Блъсничево, отъ което излѣзвахж най-храбритѣ помашки пехливани. Отъ това село е и пехливанина на Султанъ Азиса, който е билъ при него, при смъртьта му. Помацитѣ отъ тия села още стоjжтъ, нъ има много, които сж са изселили и на мѣстото имъ сж дошле Българи отъ кждѣ Орханишко, които сж имъ купили кжщята и земитѣ съ воденицитѣ и горитѣ.

Когато ви са случи да минете покрай тая хубава бистра вода особена рано по м. Май, когато пѣжтъ неуморимо панижкитѣ славѣи въ лжкитѣ и градинитѣ; когато помиришите благоуханната миризма на [illegible] мирислива тимянуга, която цъвти тука изъ градинитѣ и горитѣ край пжтя; когато вдхните отъ благорастворения въздухъ на долината; когато не можите да са наглѣдате на прекрасната околность отъ двѣтѣ страни; когато видите какъ панижкия рибарь вади изъ срекме-

(1) Медо-мехмедъ, нане-нене, майко.

то си бѣлосребърнитѣ пъстри съ мерджанени капки бързо-скачащи живи пъстърви — тогава, само тогава ще можете да уцѣните златопанижската хубость и величие. . . .

Нъ не е само това хубостьта на Алтънъ-Панига. Нейната най-величественна хубость е нейната *глава* — мѣстото, отъ дѣто извира това голѣмо количество бистра вода. Това мѣсто са зъве *Глава-Панига*. То е не далечь. Излѣзте на равнината, горѣ на шоссето, запрете са до едно тънко пжтенце, което води на истокъ прѣзъ нѣколко обработени наклонни ниви и е оградено отъ двѣтѣ си страни съ саморасълъ живъ плетъ отъ желтурки дребни сливи — то отива на воденицитѣ и тепавицитѣ на Глава-Панига. Уловете това пжтенце и вървете надолу. Глава Панига е предъ васъ, нъ ви нищо не видите. . . Ви видите предъ себя си едно високо полигато бърдо, обраснато съ дребни гора отъ лѣска, глогъ, осѣнь, мекишь и дребни граничкu. На западната страна на бърдото стои предъ васъ една извита котловина, като широка фония, обраснала и тя съ гора и обкржжена съ бѣлъ варовитъ камькъ, като вѣнецъ. Дохождате до тоя венецъ, чувате силно хучение и тупание, нъ още нищо не видите.

Пристжпете още нѣколко крачки и ви изведнъжь ще видите, че блѣсна нѣщо предъ очитѣ ви. . . . Сега предъ васъ е едно тихо езеро, обраснало съ зеленъ шамакъ и широко-листа биволска скласила кощрява. Подъ езерото виждате единъ каменъ мостъ — това е яза на двѣтѣ воденици и на двѣтѣ тепавици на Главата-Панига. Ви видите една голѣма силна вода, че скача въ гърлата на улѣитѣ, върти камьнитѣ, дига бутовитѣ, чува се хучение и силно бухание, нъ се еще незнайте отъ дѣ иде тая сила. Надъ езерото глѣдате единъ каменъ гребенъ, като естественъ мостъ, обраснжтъ съ дребна гора, минувате по него, изкачвате са малко нагорѣ изъ стрьмната горица и предъ васъ зива една широко-уста страшна пѣщера, като египетски лабиринтъ. . . .

— „Отъ тука ще влѣземъ въ пѣщерата, отъ дѣто са вида главата на водата,“ ви казва вашия проводникъ. Ви влѣзвате въ пѣщерата, вървите пишишкомъ, слѣзвате надолу . . . . „Тука има стъпала,“ ви наумѣва той — „полѣка, спущайте са сѣднишкомъ и слѣзвайте. . . . Ви му слушате наставленията и ето слѣзохте долу въ една широка каменна мааза, на която западната стѣна е провалена и влѣзва свѣтлина при васъ. Осѣщате хладъ, влага и нѣкаква миризма, която не сте усѣщали другий пжть да влѣзе въ носа ви. Проводника слѣзва при васъ и ви показва съ прьстъ: „ето отъ тука извира Злата-Панига: глѣдайте ...“

Отъ западната страна, дѣто ви показва вашия проводникъ, ви видите, че са синѣе бистра вода, заобиколена наоколо съ каменни скали отъ варовитъ камькъ. Въ водата тукъ-тамѣ, по края, има израснала трьсть, дълголистатъ папуръ, водна трѣва и желта рекита на туфери-на туфери. Тъзи вода, или по добрѣ да кажимъ, това вѣчно тихо и всѣкоги синё езеро е *Главата* — гърлото, источника, на Злата-Па-

нига. Това гърло е до двадесеть раскрачи широко и до тридесеть дълго, заобиколено наоколо съ стѣни.

Дълбочината на гърлото, споредъ казванието на воденчаритѣ и на околнитѣ селени, е неизвѣстна. „Дъно нѣма“ казвжтъ тѣ. Разбира се, че то безъ дъно неможи да бжде, нъ дъното му трѣба да е дълбоко и затова водата са толкова синѣе въ него. Чи трѣба да е дълбоко, познава са и отъ това, защото, като извира толкова количество вода, ако бѣше плитко, врѣлеца му, колко-годѣ щѣше да развълнува тишината на езерото. Самата вѣчна тишина на водата явно показва, че трѣба да извира доста дълбоко.

Когато стоите въ хладната пѣщера и глѣдате, замислени, въ синия виръ на езерото, неволно ви об'ѣма нѣкъкъвъ си несъзнателенъ страхъ, който ви напомня, че са намѣрвате надъ устата на нѣкое-си подземно голѣмо водно гърло. Това ви внушава голѣмата вода, която скача презъ яза въ устата на воденицитѣ и тепавицитѣ, като минува подъ каменния гребѣнъ, по когото минахте и вий, и излѣзва въ яза. Не е то какъвъ да е изворъ, не е воденична вада, нъ е цѣла бистра буйна рѣка, която извира тихо и мълчишкомъ отъ едно гърло — отъ едно непознато подземие, предъ васъ и подъ вашитѣ крака.......

Пѣщерата, въ която стоите и отъ която глѣдате удивени отъ нѣкакво си страхопочитание на естественната стихия — на златопанигския изворъ, е била въ нѣкои си стари врѣмена гърлото на голѣмата вода, която видите сега предъ себя си. Изгладенитѣ стѣни на вашия лабиринтъ, широката, тъй сжщо изгладена пѣщера, която отива на югъ отъ васъ въ неизвѣстното подземлие, ви показвжтъ явно и ви наумѣвжтъ, че, прѣзъ тѣхъ е текла буйната вода на Панига преди многомного хиляди-хиляди години.... И водата ѝ, ако и да е бистра като сълза, е можала да изглади тоя толкова твърдъ варовитъ камькъ и да го изльскави, както лустросанъ мермерь по сичкитѣ стѣни на пѣщерата. Да са изглади тоя калцитъ така, какъвто са види, е трѣбвало безъ брой и безъ смѣтка години.... нъ види се, Богъ знай по какви геологически причини и подиръ какво страшно землетресение си е оставила първото гърло и са е спустнала долу, дѣто я видите сега....

— „Има ли нѣщо живо въ това синьо езеро? попитахъ азъ тоя Помакъ Алиша, който ни доведе въ пѣщерата. —„Ами какъ щѣ да нѣма Гуспудине? Ний тука лувимъ най-едрата пьстърва: пролѣтисъ уловихми двѣ пестърви по четири оки едната и живи ги занесохми на княза въ София. Най едрата пьстърва тука са въди, нъ са лови само кога се бие — кога си хвърля хайверя. И надолу низъ Панига ж има, нъ такава едра не са улавя както тука.“

— „А бе Алише, рѣкохъ му азъ, ами знаешь ли ти, и има ли нѣкой да знае, отъ дѣ са зема тая толкова голѣма вода?“

— „Господь знае, Гуспудине, никой до сѣга не ми е казалъ отъ дѣ са бере тая вода и какъ са несвършва ни зимѣ, ни лѣтѣ. Ний

знайми само това, че тя никога въ главата не се размжща, колкото и да валжтъ дъждове и да са топжтъ снѣгове — лѣтѣ е студена, като ледъ, зимѣ — топла и дига цѣла зима пара като отъ врѣлъ казанъ. Спорѣдъ това нашитѣ бащеви сж ни казвали, че трѣбова да иде много отъ далечь и да минава много дълбоко подъ земета."

— „Ами има ли си *сайбия*, бе Алише", запитахъ азъ Помака, като знаяхъ отъ населението на врачанскитѣ села, дѣто има такива извори, че вѣрвжтъ въ сайбия на извора.

— „Може и да има, Гуспудине, но кой дохожда тука нощѣ, догдѣ не е пропѣлъ петеля, та да го види. Сайбия имжтъ оний извори, които присѣкватъ за малко врѣме и послѣ пакъ протичжтъ, а пъкъ за наша Панига никой отъ старцитѣ до сега не е приказвалъ да е присѣквала — тя се тъй си тече, както іж видишь — се бистра и се толкова: лѣтѣ студена, а зимѣ топла. Да та донесе Господь зимно врѣме, въ най-голѣмитѣ студове, кога дърво и камъкъ са пука, ще іж видишь какъ се пуши—пара издава; по нѣіж воденица никога не замрьзва и нашитѣ жени зимно врѣме боси цержтъ въ нѣя—Божа работа.... А пъкь за питие непитай—водата ѝ е много добра: напий са сега и подирь малко—си гладенъ. А пъкъ за пранье? нѣма такава вода, тъй бѣло да испира: сичкия сапунъ на пѣна го обрьща и праньето — цвѣтъ... Охъ, Господине, мила ми е: край нѣя сьмь порастнълъ; край нѣіж живѣіж; отъ неіж, може да са кажи, са хранііж, воденица имамъ на неіж, нъ ще іж оставіж, чиии ми са, ами какъ ще іж забравя!.." И два реда сълзи протекохж по изгорѣлитѣ, отъ слънцето, страни на моя Помакъ....

Като го видѣхъ, че сьлзитѣ му течахж безъ приструвка, азъ го попитахъ; „ами защо ще іж оставишь, бе Алише, като ти е толкова мила?"

— „Гусподине..... какво да ти кажж!.... Азъ та видіж, че не си нѣкой лошь чилякъ, ще ти кажж правото — по Бога: и княза ни е добъръ и управителитѣ и сждиитѣ, макаръ и полека да сждіжтъ—нъ право, нъ отъ комши нѣмами мира.... днесъ отъ нивата ти заграби, утрѣ отъ ливадата, гората ти изсѣче, яза ти развали, свинята си пусни въ градината ти; дѣто та срѣщне пцува та, що му доди на уста; ако му кажишь нѣщо да са оправишь, заканва ти са и го извьрша.... ето така.... е, ще идишь да го сждишь.... искжтъ ти шахати, а и да чуй нѣкой и той.... като чилякъ — бои се... и ей тъй.... зло и наопаки....... Истина имаше отъ нашитѣ нѣкои хайти, които въ турско врѣме, правиха зло на раета, нъ отъ тѣхъ никой са не върна, а за тѣхъ, днесъ нашата кожа тегли.... Да рѣчешь, че сьмь нѣкому пжть минълъ — не сьмь, ама на..., теглж.... и нѣма да го искарамъ до край.... Истина, жално ми е, нъ като ми притьмнѣй веднъшь предъ очитѣ, нѣма кждѣ.... ще жумнж, ще продамъ сичко, ще дамъ мило за драго и — дѣто ми видіжтъ очи..... Азъ знамъ, че и тамъ нѣма да са благува... ходихми, видѣхми му добри-

ната, нъ . . . истина тука, е по-добро да са живѣй, слава Богу, кражби сега нѣма, Черкези нѣма, ама дѣ . . . . Отъ комшии и то отъ ония, що сьмь имъ правилъ добро . . . . Кой знай, може Аллахъ тъй да е писалъ ! . . . .“ И сълзитѣ му пакъ протекоха на два реда.

—„Не са плаши, Алише, му рѣкохъ азъ, като ми дожелѣ откровенния Помакъ, врѣмената ще са оправѭтъ, сичко ще си влѣзе въ реда, никой отъ никого нищо неще да отѣма на сила, недѣйте се преселя ще се усиромашите, ще си изморите дѣцата на сила по ония пусти полета и за това Богу джовапъ ще давате; дѣ ще намѣрите вече Златата си Панига, дѣ ще направишь вече такава воденица; недѣйте са изселва, потърпете еще малко, сичко ще са оправи . . .“

— „Отъ твоитѣ уста въ Аллаха въ ушитѣ,“ Гусподине, рѣче горкия Помакъ, насърченъ отъ думитѣ ми, да-но да даде Господь тъй да бѫдѣше и ний туй чаками . . . .“

— „Добъръ пѫть да ти харижи Господъ, да стигнешь живо и здраво, дѣто си намислилъ и пакъ да са видимъ живо и здраво . . .“

— „Збогомъ, Алише, благодарѭ ти дѣто ми показа главата на Панига“, му казахъ на тръгвание.

—„Благодари Аллаха, ми каза най-послѣ и са спусна надолу кѫдѣ селото си, а азъ заминахъ за Ябланица. 5-й Май 1884 г.

ВЪСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ.

Дѣтинския язикъ въ своето развитие. „Какъ да учимъ и въспитаваме дѣтцата?“ е старъ и вѣчно младъ въпросъ. Людието безгрижно са отнасѭтъ къмъ въспитанието и учението на дѣтцата, всичко принадлѣжаще къмъ тъзи область считѭтъ за просто, ясно и общеизвѣстно. А напротивъ, добритѣ умове, които са отличавѫтъ съ философска дълбочина на мислението, употрѣбявѫтъ всички усилия, за да проникнѫтъ въ тайнитѣ на познавателната дѣятелность на дѣтето,—да разгатнѫтъ и изяснѭтъ всичкитѣ исказани моменти въ развитието на дѣтето.

Весело, свѣтло чувство са ражда въ всѣка майка, като види първата усмивка на своето дѣте или като първий пѫть произнесе дума: „мама,“ „тате.“ Може да са каже, че дѣтето до като не са усмихне, то духовно е чуждо за майката. Единъ нѣмски педагогъ не безъ основа е празднувалъ не деня на рождението на сина си, а деня на появявание първата усмивка на лицето му, като начало на съзнателния животъ. Майката знае и чувствува, че нейното дѣте е плъть отъ нейната плъть и кръвь